

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

اقتصاد دانش بنیان، رویکردی در جهت تحقق پدافند غیرعامل در شهرها

حامد هواسی، شیما باج

کارشناسی، مهندسی شهرسازی، دانشگاه پیام نور، ایلام

Ice123heart@yahoo.com

شیما باج، مدرس گروه شهرسازی، دانشگاه پیام نور، کد پستی ۶۹۳۱۹۳۶۱۷۳، ایلام، ایران

چکیده

عوامل مختلفی در توسعه فرآیند پدافند غیرعامل تاثیر گذارند؛ از جمله عوامل و شاخص های سیاسی-امنیتی، اقتصادی-حقوقی، فنی-مهندسی، جغرافیایی، هویتی و... . اقتصاد دانش بنیان نیز یکی از این عوامل می باشد که می توان با الگوسازی از شاخص های نظری آن، نه تنها در زمینه پدافند بلکه توانمندسازی اقتصاد کل کشور را فراهم سازد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از مطالعات کتابخانه ای سعی دارد تا شاخص های اقتصاد دانش بنیان را استخراج نماید و در نهایت، روندی مفهومی جهت سنجش و انتخاب راهکارهای پدافند غیرعامل پیشنهاد دهد. بنابراین یافته های پژوهش حاکی از این است که اقتصاد دانش بنیان را می توان رویکردی از پدافند غیرعامل برای برقراری نظامی کارآمد و ایمن در اقتصاد دانست.

کلمات کلیدی

پدافند غیر عامل، آفند اقتصادی، اقتصاد، اقتصاد دانش بنیان

زمانی به ثمر می نشیند که مراحل مطالعات پدافند غیرعامل در زیرساخت های کشور به صورت اصولی طی شود (فیضی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۱).

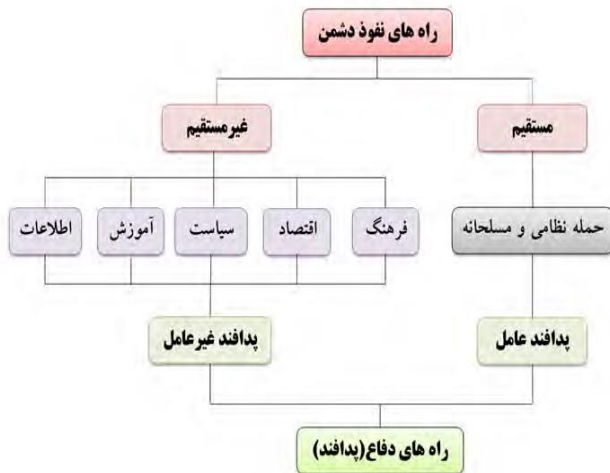
از طرفی، همواره یکی از دغدغه های ثابت فعالان صنعت پدافند غیرعامل در شهر های پایدار، قابلیت اجرایی راهکارهای پدافندی ارائه شده توسط مشاورین بوده است و اینکه در قبال افزایش بازدارندگی و کاهش آسیب پذیری اجرای راهکارهای پدافند غیرعامل، در مجموع چه میزان مصونیت برای زیرساخت های شهری ایجاد می نماید (فیضی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۰). بسیاری از طرح ها و پیشنهادها از لحاظ فلسفه پدافند غیرعامل از غنا و ظرفیت بالایی برخوردارند اما در بستر جاری زیرساخت های اقتصادی و شهری، قابلیت پیاده سازی و بهره برداری را به دلیل شرایط بد اقتصادی و کمبود برنامه های اقتصادی در سطح کلان ملی تا خرد را ندارند. از این

۱- مقدمه

دفاع در طول تاریخ همیشه جز مهمی از زندگی بشر بوده است زیرا اقدامات دفاعی سبب دفع یا کاهش میزان اثر تجاوز مهاجمان می شود اما چگونگی دفاع و ارائه راهکارهای پدافند غیرعامل به شرایط مختلفی بستگی دارد که انسان ها در حیات خود سعی کرده اند تا با استفاده از عقل و تدبیر خویش بهترین راه های دفاعی را در وضعیت های متفاوت در مقابل تهدیدات دشمنان انتخاب کنند و آنها را به کار بندند. پدافند غیرعامل به مجموعه اقداماتی غیرمسلحانه ای اطلاق می گردد که توسط آنها می توان موجب افزایش بازدارندگی برای دارایی های ملی در برابر دشمن و نیز کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، تسهیل در مدیریت بحران و متعاقباً ارتقای پایداری ملی را فراهم آورد (مقبولیان، ۱۳۸۸: ۳۰). این مسیر،

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

۳۰۲. شکل زیر نمایی کلی از راه‌های نفوذ دشمن و روش‌های مقابله با آن را به تصویر می‌کشد:

شکل (۱): راه‌های نفوذ دشمن و ابعاد دفاعی آن (شکریگی، ۱۳۹۵: ۳۰۳)

در حال حاضر یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های قدرتمندان دنیا، کشورهای با توان اقتصادی بالا است و اقتصاد یکی از مهم‌ترین جنبه‌های حفظ استحکام و پایداری آنان محسوب می‌شود. از این رو مستکبران همواره سعی داشته‌اند تا با تضعیف قدرت اقتصادی کشورها به مقاصد سلطه جویانه خود دست یابند. تمامی شاخص‌های کلان اقتصادی مانند تولید ناخالص ملی، درآمد ملی، نرخ رشد، وضعیت تراز تجاری، نرخ تورم، اشتغال و بیکاری، توزیع عادلانه درآمد و ضریب جینی، دوره‌های رونق و رکود، روابط بین‌الملل و... از جمله شاخص‌هایی هستند که ضمن تاثیرگذاری بر یکدیگر، ارتباط مستقیم با وضعیت و چگونگی زندگی روزمره مردم و حیات آن‌ها دارند؛ لذا قرار داشتن در وضعیت بهینه نه تنها جزء ضروریات ادامه حیات است بلکه آمادگی در جهت دفع و جذب تغییرات ناگهانی ناشی از شوک‌های داخلی و خارجی اصل اساسی پایداری روند رشد و توسعه محسوب می‌شود. آنچه اهمیت فراوان دارد این است که اقتصاد هم در بعد داخلی و هم در بعد خارجی و بین‌المللی می‌تواند مورد دست‌درازی دشمن و شوک‌های مختلف قرار گیرد که هر دو آنان تاثیرات مخربی بر یکدیگر خواهند داشت.

بنابراین آسیب‌پذیری اقتصاد هر کشور ارتباط مستقیمی با کارکرد نظام اقتصادی در ابعاد مختلف تولید، مصرف، روابط تجاری، بازار پولی و مالی، عدالت، دانش، فرهنگ اقتصادی، مفاسد اقتصادی و رفاه عمومی دارد. نظام اقتصادی با هدایت هر یک از ابعاد، در مسیر صحیح و کارا می‌تواند قدرت خود را حفظ نماید و بلعکس در صورت ضعف در هر بعد مورد آسیب و حمله قرار خواهد گرفت (شکریگی، ۱۳۹۵: ۳۰۵).

رو با دغدغه اجراپذیر نمودن راهکارهای پدافند غیرعامل، بهترین روش، تلفیق مفاهیم پدافند غیرعامل و اقتصاد دانش بنیان است تا با ارائه یک مدل از اقتصاد دانش بنیان، رویکردی خلاق، کارکردگرا و سازمان یافته با هدف بالا بردن اثربخشی مجموع راهکارها ایجاد گردد. بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر تشریح مفاهیم و نظریات اقتصاد دانش بنیان در راستای تحکیم برنامه‌های پدافندی در شهر می‌باشد.

۲- مبانی نظری تحقیق

۱-۲- پدافند غیرعامل و آفند اقتصادی

بشر در طول حیات خود، برای حفظ بقاء و تامین نیازها، همواره جنگ‌های بسیاری پیش‌رو داشته است، از این رو استفاده از ابزارها و روش‌های گوناگون جهت دفع تجاوزات، از جمله الزامات اساسی زندگی انسان‌ها به‌شمار می‌رود که با گذشت زمان این ابزارها و روش‌ها دستخوش تحولات بسیاری شده است. تغییر راه‌های دفاعی، از به‌کارگیری ابزارهای جنگی دست‌ساز و بسیار ساده تا استفاده از فناوری‌های نانو در طول تاریخ ادامه داشته، به گونه‌ای که امروزه مبالغ هنگفتی برای شناسایی، پیشگیری و شکست راه‌های نفوذ دشمن و حفظ امنیت ملی صرف می‌شود. (ابراهیمی و دیگران، ۱۳۹۲). در واقع فعالیت‌هایی که مستلزم به‌کارگیری جنگ افزار و تسلیحات نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و میزان خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد را پدافند غیرعامل گویند (موحدی نیا، ۱۳۸۶). برخلاف پدافند عامل که جنگی مسلحانه محسوب می‌شود و در مقابل حملات نظامی صورت می‌گیرد، دفاع غیرعامل تمامی ابعاد غیرمسلحانه حفاظت از پایداری ملی و پیشگیری از نفوذ دشمن را پوشش می‌دهد. در حالتی کلی می‌توان راه‌های نفوذ دشمن را به دو دسته مستقیم (حملات نظامی) و غیر مستقیم (تجاوزات غیرنظامی) تقسیم نمود. چنانچه تجاوز از طریق حملات نظامی صورت پذیرد مسلماً اولین راه مقابله با آن استفاده از تجهیزات نظامی می‌باشد، لذا پدافندعامل برای مقابله با تجاوزات مسلحانه مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ ولیکن در حالتی که دشمنان قصد نفوذ و تجاوز از طریق ابزار غیر مسلحانه را داشته باشند، ابعاد حیاتی اقتصاد، سیاست، فرهنگ، اطلاعات، مراکز آموزشی و... به صورت غیرمستقیم مورد هدف قرار خواهند گرفت. در این حالت پدافند غیرعامل ضمن شناسایی نقاط آسیب‌پذیر و ایمن ساختن راه‌های نفوذ به آن، به مقابله با تجاوزات غیر مسلحانه می‌پردازد (شکریگی، ۱۳۹۵).

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

۲-۱-۱- آفند اقتصادی

سه تعریف از جنگ اقتصادی از گذشته تا حال وجود داشته است. تعریف اول: در گذشته حمله نظامی به زیرساخت‌های اقتصادی به مفهوم کاهش قدرت ملی و تأثیرگذاری بر کاهش قدرت دفاعی شکل می‌گرفته است تا این آسیب‌ها، مؤلفه قدرت ملی را کاهش بدهد و بر قدرت نظامی تأثیر بگذارد. تعریف دوم: جنگ برای منافع اقتصادی. بعضی حضور امریکایی‌ها را در جنگ خلیج فارس جنگ نفت می‌نامند؛ جنگی که صرفاً حوزه اش حوزه اقتصاد است و نه چیز دیگر. تعریف سوم: حمله به ابزار اقتصادی به مؤلفه‌های قدرت اقتصادی کشور مقابل است (جلالی، ۱۳۹۳). یکی از نمادهای عینی حمله به اقتصاد کشورها، تحریم اقتصادی آنان است (کیگی و ویتکف، ۱۳۸۴).

تحریم‌های اقتصادی، کاهش یا متوقف ساختن یا تهدید به توقف روابط اقتصادی، تجاری و مالی متعارف با کشور هدف از سوی دولت تحریر می‌کنند. در واقع، تحریم سلاحی اقتصادی در میدان مبارزه ای غیرنظامی است که دیپلماسی را از گفت و گو فراتر می‌برد و وارد عمل می‌شود (ایلر، ۲۰۰۷). تحریم بانک‌ها و جلوگیری از انجام فعالیت‌های ارزی، مسدود کردن حساب‌های کشور مورد تحریم نزد سایر کشورها، تحریم واردات کالا علی‌الخصوص کالاهای ضروری و مواد اولیه، تحریم صادرات کالا و خدمات، ایجاد نوسانات در قیمت کالاها و مواد استراتژیک مانند نفت و گاز، تحریم شرکت‌های سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاران کلان و... از جمله راه‌های تضعیف اقتصاد کشورها بوده که در سال‌های اخیر توسط عوامل استکبار به کار گرفته شده است که نتیجه آن ایجاد اختلال در بسیاری از شاخص‌های مهم اقتصادی بوده و عدم کنترل آن آثار مخربی بر پایداری و اتحاد ملی خواهد داشت (شکر بیگی، ۱۳۹۵: ۳۰۶).

عدم وجود اقتصاد دانش‌بنیان، ناکارایی بازارهای پولی و مال، تفاوت طبقاتی و ناکارایی اقتصاد عدالت محور، عدم توجه به تامین امنیت غذایی، اقتصاد تک محصولی و... سبب ایجاد نارضایتی عمومی و اختلال در اتحاد و امنیت ملی شده و در نهایت سبب کاهش قدرت دفاعی کشور خواهد شد. بنابراین به دلیل نقش بسیار بالای بعد اقتصادی در حفظ پایه و اساس کشورها، یکی از ترفندهای دشمن جهت تجاوز، آفند اقتصادی می‌باشد. لذا می‌بایست ضمن اصلاح ساختار موجود، راه‌های نفوذ و تجاوز دشمن به آن ایمن گردد به گونه‌ای که توان پیشگیری و مقابله با آینده‌های اقتصادی فراهم آید.

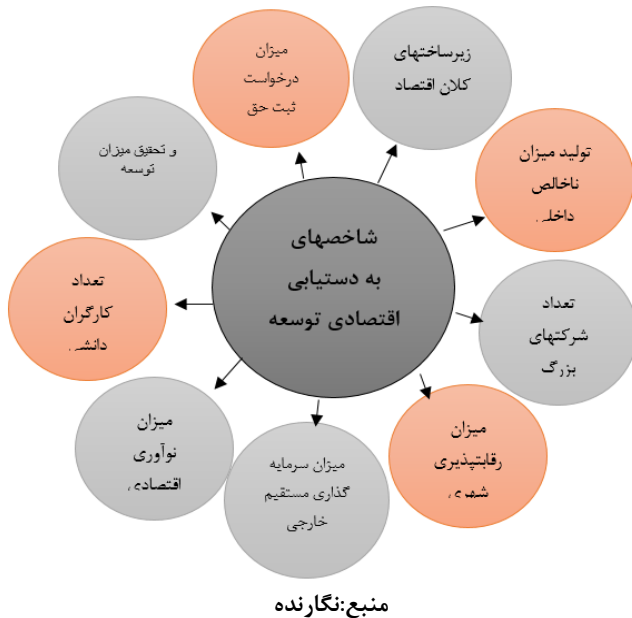
۲-۲- اقتصاد دانش بنیان

اصطلاح اقتصاد دانش‌بنیان اولین بار توسط سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه^۱ مطرح شد. از نظر این نهاد علمی بین‌المللی، اقتصاد

دانش‌بنیان، اقتصادی است که بر اساس تولید، توزیع و کاربرد دانش و اطلاعات شکل گرفته و سرمایه‌گذاری در دانش و صنایع دانش پایه مورد توجه خاص قرار می‌گیرد. با توجه به چنین تعریفی در این اقتصاد شاهد رشد سرمایه‌گذاری در صنایعی که از این نوع فناوری استفاده می‌کنند، رشد نیروی کار ماهر و دستاوردهای بهره‌وری هستیم (امجدی، ۱۳۹۱). در جامعه اطلاعاتی که دانایی اساسی‌ترین ثروت جامعه است، شرط ایجاد ارزش افزوده، تبدیل دانایی به توانایی است (جاریانی، ۱۳۸۱)؛ لذا اقتصادهای زیادی هستند که از دانش استفاده می‌کنند اما تنها تعداد اندکی از آنها دانش بنیان تلقی می‌شوند. در حقیقت اقتصادهایی که به طور مستقیم بر تولید، توزیع و به کارگیری دانش و اطلاعات استوارند، اقتصادهای دانش بنیان نامیده می‌شوند (Leydesdorff, ۲۰۰۲). ریشه‌های اقتصاد دانش بنیان به رکود اقتصادی اوایل دهه ۱۹۸۰ برمی‌گردد. در آن زمان، قرائن معدودی وجود داشت که نشان می‌دهد فناوری‌های جدید به رشد اقتصادی بیش‌تر منجر می‌شوند. ولی در گذر زمان با به‌کارگیری این فناوری‌ها و آثار آن در اقتصاد، ریشه‌های اقتصاد دانش بنیان قوت گرفت (پورفرج، ۱۳۹۱). اقتصاد دانش بنیان با این نگاه که خلق ارزش باید به عنوان مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رشد استانداردهای زندگی و ایجاد مشاغل جدید در قرن بیست و یکم مد نظر قرار گیرد، مورد توجه و حمایت روزافزون بخش خصوصی، دولت و دانشگاه‌ها در دهه ۱۹۹۰ قرار گرفته است (Adams, 1990; Tornataky et al, 1996). توجه به نقش دانش در اقتصاد و رشد اقتصادی موضوع جدیدی نیست، درحقیقت دو دهه گذشته، شاهد رشد اقتصاد دانش بنیان، به عنوان محرک اصلی توسعه اقتصادی در دو مقیاس جهانی و محلی بوده است (کاریللو، ۲۰۰۶). نظر به اینکه مناطق شهری خلاق و شهرهای دانشی، به مراکز اقتصادی و توسعه ای دانش بنیان تبدیل می‌شوند، قرن بیست و یکم را به عنوان قرن شهرهای دانشی مشخص می‌کند. نفوذ اقتصاد دانش بنیان، به تغییرات سریع تکنولوژیکی در حوزه‌های دانش، اطلاعات و ارتباطات و حمل و نقل مرتبط می‌شود که در تغییر از دوره اطلاعات به دانش نتیجه می‌شود. در این دوره جدید دانش، مفاهیم دانش، ابداع و خلاقیت، به عوامل اولیه مهم تولید و توسعه بدل می‌شوند (Yigitcanlar, 2009: 228).

در اقتصاد دانش‌محور، دانش محرک اصلی رشد، ایجاد ثروت و اشتغال در تمامی رشته‌های فعالیت‌ها است و این اقتصاد، تنها متکی بر تعداد محدودی صنایع مبتنی بر فناوری بسیار پیشرفته نیست بلکه در این نوع اقتصاد، کلیه فعالیت‌های اقتصادی به شکلی بر دانایی متکی هستند. ذکر این نکته ضروری است که اصطلاح اقتصاد دانش‌محور به

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

منبع: نگارنده

۳- نتیجه گیری

پدافند غیرعامل مجموعه اقدامات غیرمسلحانه ای است که موجب کاهش آسیب پذیری اقتصاد شهری، نیروی انسانی، زیرساخت های شهری و ... در مقابل عملیات خصمانه دشمن می گردد. پدافند غیرعامل با هدف پایداری ملی و کاهش آسیب پذیری ها در ابعاد مختلف تعریف و به کار گرفته می شود. پدافند غیرعامل در حوزه های مختلف از جمله اقتصاد در صدد فراهم آوردن وضعیت بهینه و مقاوم برای پیشگیری از نفوذ دشمن و کاهش آسیب پذیری بوده است. اقتصاد دانش بنیان به عنوان تجلی پدافند غیرعامل در حوزه اقتصاد، یکی از مهم ترین راه های استکبارستیزی محسوب می شود که در آن ابزارها و روش های ایجاد اختلال در اقتصاد توسط مخالفان شناسایی شده و بر اساس آن استراتژی مقاومت تدوین می گردد. به عبارت دیگر مرحله اول در دستیابی به اهداف پدافند غیرعامل در حوزه اقتصاد شناسایی آینده های و راه های نفوذ مورد استفاده توسط دشمن می باشد تا بتوان در مراحل بعد نسبت به طرحریزی الگوهای مناسب اقدام نمود. با توجه به شاخص های مختلف اقتصاد دانش بنیان شامل زیرساخت های اقتصاد کلان، میزان تولید ناخالص داخلی، تعداد شرکت های بزرگ بین المللی، میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی، میزان رقابت پذیری شهری، میزان نوآوری اقتصادی، میزان تحقیق و توسعه، تعداد کارگران دانشی و میزان درخواست حق ثبت اختراع؛ دولت بایستی در جهت افزایش سطح دانش و نوآوری ها و تقویت ارزش ها سیاست گذاری لازم را اتخاذ نماید.

کل ساختار اقتصادی که در حال رشد است اطلاق می شود، نه به هریک از پدیده ها یا ترکیبی از آن ها به تنهایی (امجدی، ۱۳۹۱).

۲-۳- شاخص های دستیابی به اقتصاد دانش بنیان

بانک جهانی^۲ چهار محور اقتصاد دانش بنیان را به صورت زیر تعریف می کند: الف) نظام انگیزشی: توسعه اقتصاد دانش بنیان در گام نخست نیاز به کیفیت بالای قانون و مقررات و پذیرش نفوذ آن ها در جامعه دارد که بدون چنین نهادی حرکت به سمت اقتصاد دانش بنیان کند، همراه با هزینه بالا بر پیکر اقتصاد و جامعه خواهد بود (جنگسانی، ۱۳۹۲). ب) نوآوری: واژه نوآوری به تغییرات اساسی یا جزئی در طرز تفکر، اشیاء، فرایندها یا خدمات اشاره دارد (شاه آبادی، ۱۳۹۲) وجود سیستم نوآوری کارا برای ایجاد فناوری جدید لازم است. بر اساس تئوری اقتصاد کلاسیک، پیشرفت های فنی منبع اصلی رشد تولید و یک سیستم نوآوری کارا، کلید اصلی چنین پیشرفت های فنی است. در حال حاضر قابلیت در تولید به معنای قابلیت در علم و فناوری است (Dogan et al., 2005). ج) فناوری اطلاعات و ارتباطات: زیرساخت های اطلاعاتی و ارتباطی در یک اقتصاد به دسترسی، اعتماد و کارایی کامپیوترها، تلفن ها، تلویزیون و مجموعه ی رادیو و شبکه هایی که آن ها را به هم دیگر وصل می کند مرتبط است (عربشاهی و همکاران، ۱۳۹۲). د) آموزش: تنها یک جمعیت آموزش دیده و ماهر می تواند به طور مناسبی دانش را ایجاد، توزیع و استفاده کند و یک جمعیت ماهر تحصیل کرده برای ایجاد کارایی، اکتساب، انتشار و به کارگیری دانش ضروری است و منجر به افزایش بازدهی کلی عوامل تولید شده که موجب رشد و توسعه ی اقتصادی می شود. در حالی که آموزش های پایه به قابلیت های افراد برای افزایش ظرفیت یادگیری و استفاده ی اطلاعات کمک می کند، تکنیک آموزش عالی در مهندسی و فضای علمی برای نوآوری فناوری، لازم است (Dogan et al., 2005).

شاخص های دستیابی به توسعه شهری دانش بنیان، در چهار اصل اساسی توسعه اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، محیط شهری و نهادی بیان شده اند؛ که شاخص های دستیابی به توسعه شهری دانش بنیان در بعد اقتصادی عبارتند از: زیرساخت های اقتصاد کلان، میزان تولید ناخالص داخلی، تعداد شرکت های بزرگ بین المللی، میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی، میزان رقابت پذیری شهری، میزان نوآوری اقتصادی، میزان تحقیق و توسعه، تعداد کارگران دانشی و میزان درخواست حق ثبت اختراع (Yigitcanlar, T, Lonnqvist, A, 2012, pp367-368).

نمودار (۱): شاخص های اقتصادی دستیابی به توسعه شهری دانش بنیان

۳، اردیبهشت ماه، ۱۳۹۶، تهران، ایران

مراجع

- [۱۲] موحدی، فاطمه، (۱۳۸۶)، "شاخص‌های کمی نمودن فناوری و جایگاه ایران در مقایسه‌های بین‌المللی"، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی، اداره ی بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی. ایران، شماره ۳۳.
- [۱۳] موحدی نیا، جعفر (۱۳۸۶)، " اصول و مبانی پدافند غیرعامل"، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- [۱] امجدی، کاظم، رهبری بنائیان، غلامرضا و سلطانی فسقندیس، غلامرضا، ۱۳۹۱، "تحلیل تأثیر شاخص‌های اقتصاد دانش‌محور بر تولید ناخالص داخلی کشورها"، فراسوی مدیریت، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۳-۱۰۴.
- [۲] ابراهیمی، خدایارو دیگران (۱۳۹۲)، "آمادگی دفاعی"، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی.
- [۳] پورفرج، علیرضا، کشاورز، هادی و انصاری سامانی، حبیب، ۱۳۹۱، "فرهنگ؛ قلب اقتصاد دانش بنیان در رشد و توسعه اقتصادی"، نشریه علمی _ تخصصی مهندسی فرهنگی، سال ششم، شماره ۶۳ و ۶۴، صص ۱۳-۲۸.
- [۴] جاریانی، قاسم (۱۳۸۱)، "رویکرد جدید در آموزش و پرورش"، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی شماره ۱۵۱.
- [۵] جلالی، غلامرضا (۱۳۹۳)، "سخنرانی همایش نقش پدافند اقتصادی در اقتصاد مقاومتی"، ماهنامه قرارگاه پدافند اقتصادی، شماره چهارم.
- [۶] جنگانی، سمیرا، مهربانی، فاطمه و قبادی، صغری، ۱۳۹۲، مقایسه اثر اقتصاد دانش‌محور بر رشد اقتصادی: مطالعه موردی ایران و کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه"، اولین همایش الکترونیکی ملی چشم‌انداز اقتصاد ایران با رویکرد حمایت از تولید ملی، آذر ۱۳۹۲.
- [۷] شاه آبادی، ابوالفضل، ساری‌گل، سارا، ۱۳۹۲، "بررسی مقایسه‌ای تأثیر نوآوری بر نابرابری درآمد کشورهای اویک و کشورهای منتخب توسعه یافته"، رشد فناوری سال نهم، شماره ۳۵، صص ۱۴-۲.
- [۸] شکر بیگی، علی عباس، ریحانی محب سراج، ندا (۱۳۵)، "تحلیل جایگاه پدافند غیرعامل در دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی"، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل و توسعه پایدار، وزارت کشور، ایران.
- [۹] فیضی، احسان، شمسایی زفرقندی، فتح الله، علوی فر، امیرحسین، کیانی، سعید (۱۳۹۵)، "ارائه مدل مهندسی ارزش در تحلیل پروژه های پدافند غیرعامل شهری با تأکید بر اصل هزینه و فایده" اولین همایش بین المللی اقتصاد شهری (با رویکرد اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل)، انجمن علمی اقتصاد شهری ایران، تهران.
- [۱۰] کگلی، چارلز دبلیو و ویتکف، اورجین آر، ترجمه اصغر دستمالچی (۱۳۸۲)، "سیاست خارجی آمریکا: الگو و روند"، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
- [۱۱] عربشاهی کریزی، احمد، کماسی، شهرام و صارمی‌گرو، امیر (۱۳۹۲)، "اقتصاد دانش‌محور، از ایده تا عمل"، اولین همایش ملی مدیریت کسب و کار، همدان.

زیر نویس‌ها

^۱Organisation for Economic Co-operation and Development

^۲World Bank